

Ўзбекистон мустақилигининг олти нишанига

Машрик Юнус ўгли-
Элбек Тошкент вилояти
Бўстонлик туманинаги
ѓўзал Ҳумсон кишлоги-
да камбагал оиласида
түгилиб ўди. Бошлан-
гич маълумотни ўз киши-
логида олгач, Тошкент-
га келиб ўқишини да-
вом эттири. Тошкент
мактаблари, техники-
ми, 20-йилларда таш-
кил этилган-муаллим-
лар тайёрлайдиган кис-
ка муддати курсларда
таълим олиб, Элбек тез-
да ўқитувчилик ишла-
рга киришиб кетади.

Шу йилларда адабиётта, айниқса шеърнинг хавас
кўйиб, аста-секин кичик-кичик шеърлар ва масаллар
ёза бошлади. Бу даврда Тошкент адабий муҳитиди
Абдулла Авлоний, Бехбудий, Фиррат, Абдула Коди-
рийларнинг маърифатпарварлар руҳидати асрлари
кенг таралган, яны жадидчилк дунёкариши илор
этилбек зиёдларини ўзига жалб этмоқдади.

Элбек ҳам ўз ижодини марифатпарварлик, таълим-
тарбия мавзуларига багишлаб шеърлар да-
вом шуди. Бу соҳада катта фаолият курслади. У-
10-йилларнинг охирларидан то 1937 йилга қатагона
учрагунча жуда кўплаб шеърлар, эртаклар, масаллар,
хикоялар ёзиб, ёшлар таълим-тарбиясида оид талал
асрлар яратди. Яна ўзи муттасил ўқитувчилари

давом эттири. Элбекнинг катталарга ҳам, болаларга
ҳам атаб ёзган шеърий асрлариди, насрда ҳам, аксари
гўзал Ҳумсон кишлоги манзаралари, табиити, тоглари,
дарёлари, булоқларидан қайнади чиқаётган зилол сув-
лари-ю, кўкаламзор bogлari, тог ёнбағирларидаги
утоплар, унда юрган кўй-кўзилари тасвири ўз бадий
ифодасини топлади. Зотan шоирнинг аслии ватани-унинг
киндиқ кони тўкилган Ҳумсон бўлгандан кейин, бу ас-
соғонавий хушманзара макон унинг абадий меҳри-
муҳаббати тўрида яшайди... Зоро, биз шу фикрни ҳам
шаррафи истиқолимиз тудайлигини бемалол изкор
этмоқдадим... Кизил империя давридан биз шу гап учун
ҳам «миллатчи, душман» деган тұхмат тамғасига гири-
фат килинадик...

Элбек ўзбек адабиётни тарихида шоир, адаби, ада-
биётшунос олим, ийрик педагог сифатидан катта из-
қолдири. У бир қатор дарслеклар, кулланмалар,
адабиёт хрестоматиялари билан бирга болалар учун
жуда кўп эртаклар, масаллар, шеър, кўшиклар, дикло-
ницилар яратди. 20-йиллар ўзбек адабиётидаги Элбек-
чалик болалар учун кўп аср ёзган бошқа бозига ижодкорни
кўрсатиш кийин бўлса керак... Элбекнинг «Сезигилар»,
«Армуғон», «Кўзгу», «Ёлқинлар», «Баҳор», «Мехнат кўйла-
ри» каби қатор шеърий тўпламларида 20-30 йилларда-
ги ҳаётини воқеалар, зиддиятлар ўз ифодасини топлади
ва айни шу хусусиятлар Элбек асрларига ҳақонийлик
багишлайди. Расмий адабиётшунослиқда буни реали-
зм деб атамиз... «Қўшич-Турғун» Элбекнинг дастлаб-
ки насрлар асари бўлиб, унда ҳам адаб ўзи туғилиб
ўстган Ҳумсоннинг қадимий давридан то 20-йилларгача
бўлган айрим воқеалари, одамлари, табиити, тақдирни
хикоялар бўлиб, ёшлар таълим-тарбиясида достонлари,
хикоялари 1930-йилларда нашар этилган... Шу ке-
тирилган мисолларнинг ўзиётк Элбекнинг адабиётимиз
тарихида, ёшлар таълими соҳасидан накадар фидойи-
лик билан фикрларни кўрсатган буюн бир шахс эканни-
ни билгилаш учун кифоидир. Элбек ҳаётини топ-
тадиганни шоир, олим, педагог, адаби, ийрик жа-
моат арабби сифатидаги ўрганишимиз лозим.

Элбек ҳам сафдошлари каби ўз ҳаётидаги чор
Россиясининг мустақилларини сиёсатидан бошлаб-
қизил империянинг бутун даҳшатли фожиаларини ўз
кўзи билан кўрди... Зиндижлар, бўйруклар, хилма-
хил қарорлар «адабий кўрсатмалар» гирдобида
яшаб ижод қўлди... Шунинг учун ҳам унинг асрлариди-
да ана шу зиндижлар акс этмай қолмасди. Айтаник,
бир шеърида кувнон ҳаёт, баҳтил келажак
гоялар ифодалана, иккинчида санъаткорнинг аф-
сус-надоматларига дуч келамиз... Бундай ҳолатлар
тасвирини унинг асрларини ўқинганда-диқкат билан
кузатиб боргандарига илғаб олади...

Биз ҳозир унинг «Туркистон» шеъри билан
танишмиз. Қизил империя томонидан Туркистон-
ни «миллия чегараланиши» деган бир уйдума
ибора остида бўлакларга бўлбік юборилган ва
истаган вақтда булар ўртасида фитна кўзгаш
мақсадида қилинган бир иш эканлигини ўз са-
фдошлари қатори Элбек ҳам чукур англаган ва
бундан надоматлар чеккан эди. Бир бутун ширин
Туркистон – ҳаммамизининг умумий уйимиз деган
ғояни ифода этган мазкур шеър-бурган айниқса,
ката маънавий аҳамияти касб тубриди, шоир
худди бугунги истакларимизни кўзда тутиб ўзгандай
– унда туркистонликларнинг тотувлиги ғояла-
ри улугланади...

ШУРКИСЯНОН

Кекса буюк Туркистон
Улар чоти олдиан
Болаларни барасин
Уз ёнига чакирон.
Кари-чонлинг сунг сузин
Эштишига мунтоқлар,
Ехуу удан ёнчни
Олмоқ унун илҳаклар,
Тухтамасдан чопилип
Тез-тез етиб келларан,
«Отамиз бигза на деркан?»
Деб жимгина тургандар.
Бобо, ишон, ҳам оғир,
Салмоқларни товуш-ла,
Айриликдан тикилган
Аччиқ қайти ёшила
Деган «коҳдан ортим»,
Менинг барча углоним,
Кулоқ солинг, узбегим,
Козок, кирғиз, туркманим!
Мен уламан; улицим
Узимга да билинган.
Йукдир барча молинит
Орантида булинган.
Кўзим тирик чокда мен
Барча модни булаиди,
Ҳар қайсингизга тегин
Энчинизни берайлан.
Деб чакридан, болалар,
Энди хафа булманди,

«Ёлқинлар». 1925
йил.

**Тарихга бир назар ташланг-1924 йилда Туркис-
тон беш қисмга бўлиб юборилди, бир бутун ўлка
парчаланди, худди шу вақтда кекса Туркистон
фардэ «эртак» тарзида Элбек шеърида аксини
топди. Мана сизга замон, зиддият, шоир қалби
ва шеъри....**

**1919 йилда ёзилган мана бу шеърий асрарга ҳам
этиб ўзини қилинг, унда янада чуқурроқ кураш ва
зиддиятларни кўрасиз...**

КАЙСИ БИРИ БУРДИ?

Бир куни бир қўй бир урмоннинг якинидан
Бир бурининг бармоғига тушив қолди.
Үндан унин куткармоқ-чи тортишида-
ла, Ул бури бармоғидан чиқармади..
Қўй бунга маънос бўлиб куп ийгали.
Ўзининг улициларни ҳам инглайди...
Шул вақт четдан бирор шовкни солиб,
Булар томони етиб келди чопиб-чопиб.
Бўри шунинг кургач кўйни ташлаб кочди,
Кўйнинг мунга севиничдан ақли ишонди.
Ул боқини ёзи бутун кутулоғидан,
Сакради, сениди, ишонди...
Бирор ёзмиш унга эрк бермади,
Бу севиниш, сакрапи узон бормади.
Ул кипи ҳам кўйни ўти келтириб,
Пичок билан кўйни уни тез сўйид.
Мунга кўйнинг иккни кузи термуйди,
Жони тиричилаб, етиб ҳам кўйид.
Айтар ёзи ул кишига: ёй киши?
Бўримиз ё айткіл ёзи, ким ваҳши?
Куткардин сен мени бури илтидан,
Ҳамда куркинг шун улимининг вахмидан,
Энг сунг узин буридан-да уздиридин,
Курдим ёзи, чин бури ҳам сен будинг!

**Мазкур масалда Чор Россияси чангалидан кутилиб,
қизил империя панжасига тушган Туркистон ўлка-
нинг аччик қисмати ўз аксини топган. Элбек бу шеъри
учун яқин кунларгача ашаддий совет маддоҳлари
томонидан қаттиқ таъни-дашномалрга дучор қилин-
ди.**

**Элбек иходида тарихий ёдгорликларга ҳурмат ва
эҳтиром билан қараш музаммолари ҳам ўз аксини
топган. 20-йилларда ва ундан кейин Оқтибрдан
илгариги ҳамма тархимизга-ю, ундағи осор-аттика-
ларга қарши ўт очилгани маълум. Бирор жаҳон
тарихида барча оғлиги инсонлар ўз ота-боболари
яратган мадданий меросга ташнишни кирилди. Бирор
жадидчилк кирилган давр бутун жаҳонга яқол кўрсатди.
Шу жиҳатдан Элбекнинг «Оти оадам» сарлавҳали
асари ҳам жуда ибратлидир. Серут яйловда яйраб
утлаб юрган от-ўз маконида қандай тинч, эркин, тўк
яшамокда эди... Унинг бу ҳаётига ўзгалар кўз олайти-
риб, ҳамма нарсани эгаллаб олишади, отни ўзларига
қарам килиб, ерларига ҳам босиб олишади... Яна
босқинчилек, эрксизлик, ундан келадиган гам-алам
мазкур асрарда жуда содда; барчага тушунишли бадий
шаклларда берилади... Бу аср таг-заминидаги ҳам
мустақиллик билору босқинчилек ўртасидаги ер-билин
осмондек тафовут ўзидиганлар ўз аксини топади.**

ВАТАНИМ – ПАНОҲИМ, САЖДАГОҲИМ

БИБИХОНИМ ОЛ ИЛА МАДРАСАСИ ОДАМ

«Утмушдан эзалик» дедим буни мен,
Чиндан-да эзалик учун яратар.
Деб чол бобо қайгули
Товуш билан ох торган.
Узи эмас, узила
Борликнида йилгаттан.
Белтиланган молларининг
Барасини булгандар.
Болалари ёнчсин
Коллирмай олганлар.
Бирок кайси боласи
Бу ёнчига кунмаган;
Бир-бира тортни
Отасига йилгаттан.
Кекса Туркистон бобо
Бу холларни курганди
Тиши тушган оғизини
Очиб аччиқ бир кулдан,
«Ёнчи узо дловланинг,
Тезда битар буд!» деган.
Ҳар ким тиришқок булса,
Узи топар молини,
Ялқов утиларининг
Кимлар, тинглар зорини?
Деб беъскини ох торган,
Узи бир-дега ортган.
Болаларига қарамай
Узи уда жим-етган!
«Ёлқинлар». 1925

Кечин-да эзалик учун яратар.
Хўв-хўлаб ўйцатан, бир куп кутарчин,
Менга утмушдан ёртак айтишар.
Бир замон кукларга канот сийан бу
Севикли мухтамшам, ҳайбатли бино
Емириш сийатин куттандай бўлиб,
Куринур кўзларда қайгули гина.
Ер юзин титрғатан зур ботирларинг
Улган колдигуриси сукларидар.
Ер узра тупланға кирпич йигини
Оракка урадир алам тигини.
Нетайин билмайман мен ҳеч йигини.
Билсайдим, бошлардим йиги-сигини...
Кўзим еш урнита олов сочадир,
Еркик уринларга қўйин очадир.
Олтин-ла ёзидиган тарихи
Карайдир, узига бобар өчадир.
Укийдир уз бобига бушидиган маъни:
«Ҳар бир иш бир ҳолда қолмагай!» Яъни:
Ҳар бир камчилик қолмас мангулик;
Бир куни чиккеси яна янгили...

ЭЛБЕК: «БИР КУНИ ЧИҚҚУСИ ЯНА ЯНГИЛИК»

Элбек педагогик фаолияти жиҳатидан Ўзбекистон
педагогикаси тарихида катта ўринни эгаллашга ҳақли-
дир. Зотан, бу тарихнинг ҳам эндилида ўз халимиз
нинг милий мадданийи, анъаналарни тархи сифатидаги
истиқолимиз нуқтаи-назаридан чинакам илмий наза-
риянинни яратни вақти етди. Ҳалк таълими ҳамда Олий
ва ўрта маҳсус сафдошларни вазифаларни топ-
шудиришни ўзнига ишлаб келишади. Ҳалк таълими ҳамда
Олий муссолларни вазифаларни топ-шудиришни ўзнига
ишлаб келишади. Ҳалк таълими ҳамда Олий муссолларни
вазифаларни топ-шудиришни ўзнига ишлаб келишади.

Элбек ҳам сафдошлари каби ўз ҳаётидаги чор
танишмиз. Қизил империя томонидан Туркистон-
ни «миллия чегараланиши» деган бир уйдума
ибора остида кўнгли тилаган номаъкулчилик қилишга
йўл бериш эмас эди... Шарқона инфат билан уларга
эркинлик бериши илғор ўзбек зиёдларининг олий
мақсадлари эди. Бу мавзуда Абдулла Кодирийнинг
Кумуш, Раънолари-ю, Чўлпоннинг қатор шеъларига-
ча куплаб ажойиб асрлар, образлар яратилган.
Мазкур мавзудаги Элбек шеърида ҳам ўзбек қизи
яшаётган гўзал макон табиати, баҳтиёр қиз руҳияти
илҳом билан кўйланади.

ЭРК ҚИЗИЯ

Табиатнинг кенг, эркини қирида,
Эркин-эркин ўйнагучи эрк қизи.
Чечак исси қатни тонгнинг ёлидан,
Эркаланаб тин олгучи эрк қизи
Айтчи, сенча баҳти қимса бормикан,
Дунёдаги жонлиларнинг ичинда?
Кургилан, ана табиатни, қандайин
Лазахланиб сенга кулиб қарайдир?
Гусеким у, сенинг юмпок кунглини
Бор кучи-ла оғиртмасга тилайдир.
Шунинг учун унинг юмпок ёллари,
Сенинг ҳар чоқ китиқлайлар, уйнайлар.
Соъларнинг сијаб силлиқ қуллари
Ўйнатмайин, кулдирмайин кўйламлар.
Булқорлари тотги, тиник сувларин
Жидирларни оқиб турғон уз булоқлар,
Очилик, сувбизликдан бутун сақлар эди.
Ул мундайни ишларни ҳеч билмас эди.
Мана бир вақт бунинг ёнити алла кайдан
Биттагина ҳуқис келиб қушиш буди.
Унинг шуналай тўйиб юрган утлогидан
Ул ҳам тинмай эрта ва кеч северди.
Отини бўнга ҳаҳи келиб аччиқланади,
Уни бундан ҳайдалоқка бел болганди.
Бирок бўнидиг газабидан ул ҳуқизнинг
Курмай, сира парво кильмай юрганини
Кургай, тўхтаб ўз-узида бир ойла.
Энг сунг мана шундай ўйда қарор килид.
Энг юнг шуликум, бундан кутилмок-чун,
Бунда ёлгиз уз эркимда ёшомпок-чун,
Кумак олмок керак менинг, одамларидан.<br

